

Magyarország rendhagyó és rendkívüli barátja: Royall Tyler

Peterecz Zoltán: *Royall Tyler és a Horthy-korszak krízisei: Pénzügyi, gazdasági, politikai és diplomáciai kérdések egy amerikai szemén keresztül*, Budapest: Gondolat, 2022, 415 o.

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2023.3.09

A szerző 2022-ben angolul¹ és magyarul is napvilágot látott könyvének főszereplője a hazai történeti munkákban viszonylag ritkán tűnik fel, noha Royall Tyler működése Magyarország sorsának alakulására közel két évtizeden át meglehetősen jelentős hatást gyakorolt, s igen nagy mértékben segítette elő a trianoni határok közé szorult ország gazdasági újjáéledését. Az 1920-as évekbeli Magyarországon az „egyedül vagyunk” az ezerszer ismételtetett toposzok egyike volt, és hazánk kétségtelen külpolitikai elszigeteltségének az érzetéből fakadt. De vajon minden tekintetben, minden téren és mindig magára maradt-e az ország? A nemzetközi porondon hazánkkal szemben akkoriban érvényesült hátrányos, feltűnően igazságtalan bánásmód ellenére nem egy segítő jóbarátja is akadt az országnak. Peterecz Zoltán eddigi munkáiból is kitűnt, hogy nagyon is komolyan lehetett számítani egyes amerikaiak jóindulatú, mindazonáltal hűvösebb, a pragmatikus szempontoknak szintúgy alárendelt segítségére. Ilyen volt Royall Tyler is, akiről azonban a történetírásunk, sajnos, kissé elfeledkezett. Hasonló sorsra jutott Jeremiah Smith Junior is, akiről a szerző korábban szintén hiánypótló munkát készített.²

A háború után gazdaságilag és pénzügyileg is szorult helyzetbe került Magyarország számára létfontosságú volt, hogy megfelelő garanciák mellett juthasson kölcsönökhöz, amelyet 1924-ben, a Népszövetség révén sikerült szereznie, majd megkezdődhetett a pénzügyi rekonstrukció, amelynek a főbiztosa az említett Jeremiah Smith Jr. lett, míg a helyetteseként kezdettől fogva Royall Tyler tevékenykedett. Tyler számára a magyarországi működése a következő két évtizedben élete központi feladatává vált.

„Milyen tipikus életutat tudunk elképzelni egy prominens családból származó fiatalembernek a tizenkilencedik század legvégén, majd a huszadik század első felének Új-Angliájában?” – teszi fel a kérdést a szerző a munkája első fejezetében. Alighanem igencsak kevéssé gondolta akkoriban bárki is, hogy 1884-ben, a Bostonhoz közeli Quincyben született Tyler élete évtizedekre szinte egybeforr majd Magyarország sorsának alakulásával, s idővel a magyar nyelvet is magas szinten el fogja sajátítani.

Tyler dédapja Vermont állam első legfelsőbb bírója volt, utóbb talán mégis inkább mint a fiatal állam első szélesebb körben jegyzett színdarabírója vált ismertté, aki a hírnevét az 1787-ben bemutatott *The Contrast* című darabjának köszönhetette. A komédia az európai és az amerikai kultúra közötti különbségeket figurázza ki, s felettébb misztikusnak tűnik, hogy a 20. századi dédunoka élete (és egyénisége) mintegy az Újvilág és az öreg kontinens, Európa között zajlott, ahol szoros kötődése alakult ki egy egészen sajátos kultúrájú és nyelvű országhoz. Tyler sorsának alakulását talán leginkább az határozta meg, hogy a különleges adottságai és vasszorgalma mellett a különböző kultúrák iránt kivételesen nyitott egyéniség volt. A kiemelkedő megfigyelőképessége, nyelvéreke és munkabírása tette alkalmassá arra, hogy az első világháború idején az USA hírszerzésében végezzen eredményes munkát, utóbb pedig tagja legyen az amerikaiak Franciaországba küldött népes béke delegációjának is. Párizsban ismerkedett meg Allen Dullesszel (aki 1947-ben a CIA első, máig emlékezetes igazgatója lett), akivel utóbb – már a második világháború idején – együtt is dolgozott Svájcban. A francia főváros zöldposztós asztalainál szerezte az első ismereteit a sajátos magyar viszonyokkal kapcsolatban, s aggódva tekintett az annexiós béke várható következményei felé. Ezután – az amerikaiak és a német béke delegáció közti kapcsolattartóként is – egyre élénkebben foglalkoztatta az első világháború kedvezőtlen gazdasági következményeinek a felszámolása. A büntető jellegű békeszerződések ugyanis nem teremtettek kedvező alapot Európa gazdasági újjáépítéséhez, miközben egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a vesztes államok konszolidációja nélkül nem lehet eredményesen építkezni. Tyler nyilván szomorúan vehette tudomásul, hogy a népszövetségi rendszernek végül épp az Egyesült Államok nem válhatott a részesévé. Viszont a szervezettel való együttműködés és a megteremthető garanciális feltételek révén mégis eljuthattak az amerikai hitelek egyes országokba, így Magyarországra is, amelyekre azoknak égető szükségük volt. Ahhoz, hogy a népszövetségi kölcsön elfogadható feltételek mellett állhasson hazánk rendelkezésére, nem csekély erőfeszítésre volt szükség, mivel Franciaország és a kisantant államai akadályozni igyekeztek azt.

Az elnyert kölcsön felhasználásának a szigorú felügyeletén belüli a legjelentősebb garanciális elem a Népszövetség által kiküldött főbiztos (Jeremiah Smith Jr.) volt, akinek Budapesten kellett tartózkodnia. Az ellenőrzés teljessé tételéhez a szervezet Jóvátételi Bizottsága kinevezett egy Ellenőrző Bizottságot is, amely kizárólag a főbiztossal állt kapcsolatban. A továbbra is erős kontroll ellenére a kiválasztott személy és a keretek is rugalmasabbak voltak már, mint a korábban elindított osztrák pénzügyi rekonstrukció esetében. Smithnek szüksége volt egy nyelveket jól beszélő helyettesre, erre pedig Tyler tűnt a legalkalmasabbnak, aki 1924. április 27-én hivatalosan is a Népszövetség magyarországi főbiztosának a helyettese lett, és négy nappal később meg is érkezett Budapestre.

A következő két év során a rekonstrukció jól haladt, és 1926. június 30-án a pénzügyi szanálás hivatalosan véget is ért, de a népszövetségi kontroll nem szűnt meg teljesen. A kölcsön visszafizetésére lekötött bevételeket például még felügyelni kellett. A Népszövetség és Magyarország közötti híd fenntartásának a feladata Tylerre várt. Így még három évig az ideje jelentős részét továbbra is Magyarországon töltötte. Utólag – már-már egy egész évszázad távolából – visszatekintve e néhány esztendő elég rövidnek, epizodikusnak, a történelem további menetét illetően pedig nem is túl szignifikánsnak tűnhet, azonban a Bethlen-korszakban a konszolidáció terén elért sikerek aligha váltak volna lehetségessé a jó pénzügyi háttér, a megfelelően rugalmas tárgyalópartnerek és az előírt költségvetési fegyelem hiányában. Mindebben pedig Tyler szerepe kulcsfontosságúnak bizonyult – ahogyan azt a kötet harmadik és negyedik fejezete igen szemléletesen bemutatja. 1929-ben azonban már a közelgő világválság viharfelhői is gyülekezni kezdtek.

Miközben Tyler a válságos évek során a műkincsszakértői és kiállításszervezői tevékenységének is hódolni igyekezett, valamint a bizánci művészet bemutatásának és az arról érkező tudományos írásnak szintén több időt szentelt, a világgazdasági válság egyre csak mélyült, és annak újabb veszélyes hullámai érték Magyarországot. A Tyler kurátori ténykedése mellett szervezett, a bizánci művészetet bemutató párizsi kiállításra a magyar kormány – kivételesen nagyvonalúan, bár nyilván kultúrdiplomáciai sikerekben is bízva – megengedte két nagy értékű műkincs, Kónsztantinosz Monomakhosz bizánci császár koronája és a nevezetes Lehel kürtje kiszállítását. Az ország akkoriban újra segítségre szorult, így szükség volt arra, hogy a külső hitelezők jóindulatát fenn tudja tartani, és általában is a lehető legjobb színben tűnjék fel. Tyler 1931-től tanácsadói minőségben újra Magyarország megrendült pénzügyeivel foglalkozott. Akkorra már szinte bármit képes volt magyar nyelven is intézni.

Tyler lassanként az USA első számú szakértőjévé vált magyar ügyekben, az amerikai kormány számára pedig Budapest vonatkozásában a legfőbb információforrás maradt még éveken át. A magyar főváros a hírszerzés és a diplomácia egyik színtereként az 1930-as évek második felében kezdett fokozatosan felértékelődni, a térségünkben érzékelhető, lendületesen növekvő német befolyással párhuzamosan. 1938-tól Washington egyre jobban igényelte Tyler ismereteit, aki gazdasági és részben politikai síkon is ellátott bizonyos hírszerzői feladatokat hazája kormánya számára. Rövidesen Cordell Hull külügyminiszternek nyújtott be egy átfogó feljegyzést „Kilátások Magyarország számára” (*Prospects for Hungary*) címmel, amelyben kifejtette, hogy a német befolyás növekedése már aligha tartóztatható fel, annak ellensúlyozására pedig jelentős gazdasági lépések megtételére, az akkor elképzelhetőnél jóval jelentékenyebb amerikai (vagy általában nyugati) szerepvállalásra lenne szükség. Tyler Franklin D. Roosevelt elnökkel is megbeszélést folytatott 1938 júniusában. Egyre kevésbé tűnt

valószínűnek, hogy Magyarország 1939 végét követően egy kiegyensúlyozott, szigorúan nem hadviselő álláspontot képviselne. Tyler mindeközben megmaradt „hazánk barátjának” – amiképpen őt Teleki Pál is nevezte.

A háború éveit Svájcban töltötte, ahol Allen Dulles munkáját segítette, aki az amerikai háborús hírszerző szervezet, az OSS (*Office of Strategic Services*) képviselője volt Bernben. Tyler tevékenysége ott ismét szorosan összekapcsolódott Magyarország sorsának alakulásával. Kállay Miklós miniszterelnök annak a lehetőségeit kereste, hogy – leginkább a semleges országokon keresztül – utat találjon az amerikaiak felé, akiknek a jóindulatában bizakodott. Így, különösen 1944 elejére, a svájci kapcsolat jelentősen felértékelődött, bár a németek gyanakvása is nőttön-nőtt a titkos diplomáciai színtér miatt. Kállay, Dulles és Tyler egyre sűrűbben váltott üzeneteket a berni magyar követen, Bakách-Besseney Györgyön keresztül. E kapcsolat eredménye volt az a végül elvetélt ejtőernyős küldetés is, amely Veréb-misszióként (angol fedőnéven Sparrow Mission) vált ismertté. Peterecz Zoltán egy rangos folyóiratban erről a kérdésről is közölt egy cikket,³ amely vélhetően sokat foglalkoztatja majd a második világháború rejtélyesebb kérdésein töprengő kutatókat.

Tyler nem maradt tétlen a háborút követően sem. Komoly megbízatásokat nyert el, s néhány jelentősebb, időközben emigrációba kényszerült magyar diplomatával és politikussal továbbra is szoros kapcsolatban maradt, köztük Kállayval és Bakách-Besseneyvel is. E kapcsolatoknak a közelgő hidegháborús évek szempontjából szintén jelentőségük volt. Tyler továbbra is Svájcban maradt, s a véleményét kikérték például a Kállay által még 1944-ben Zürichben létesített tetemes pénzalap kérdésében is annak akkori kezelői (Bakách-Besseney és a Nemzeti Bank volt vezértitkára, Radvánszky Antal). Az új, immár szovjet kihívásra adandó, a gazdasági és a hírszerzési területet érintő adekvát válaszok érdekében Washington Tyler munkájára a továbbiakban is számított.

Tyler már a világháború alatt is az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Újjáépítési Hivatalának a képviselője volt, miután pedig az 1946-ban befejezte a működését, a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank párizsi irodáját vezette, utóbb a Világbanknál dolgozott, 1949 őszéig. Ereje, lelki egészsége azonban az idő múlásával megfogyatkozott, s 1953. március elején váratlanul öngyilkosságot követett el.

Tyler fia évekkal az apja halála után azt írta Bakách-Besseney Györgynek, hogy Magyarországnak nála „jobb barátja” nem volt. Mindez nem volt túlzás. A történelem érdekes, bennünket, magyarokat is jobban megragadó fejezeteit alighanem az olyan egyéniségekről lehetséges megírni, akik egy-egy ügyért példátlan energiával és lelkesedéssel voltak képesek dolgozni, azzal a meggyőződéssel, hogy az erőfeszítéseik egyúttal előrébb is tudják mozdítani a történelem kerekét. Mindez szemléletessé válik, ha az egyén két vagy több nemzet történelmét kapcsolja egybe a működése során, ráadásul olyan időszakban,

amikor nagy, az egész világ sorsát befolyásoló változások zajlanak. A kötet itt felelevenített részletei minden bizonnyal jól illusztrálják ezt. Royall Tyler és Magyarország kapcsolatának a bemutatása révén Peterecz Zoltánnak a történelmünk egy kivételesen érdekes fejezetét sikerült megírnia.

Joó András

Jegyzetek

- 1 Peterecz Zoltán: *Royall Tyler and Hungary: An American in Europe and the Crisis Years 1918–1953* (St. Helena, CA: Helena History Press, 2022).
- 2 E könyv szintén megjelent magyar és angol nyelven. Peterecz Zoltán: *Jeremiah Smith és a magyar népszövetségi kölcsön, 1924–1926: Egy jenki pénzügyi ellenőr története a Magyar Királyságban* (Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018); Uő: *Jeremiah Smith, Jr. and Hungary, 1924–1926: the United States, the League of Nations, and the Financial Reconstruction of Hungary* (London: Versita, 2012).
- 3 Peterecz Zoltán: „Sparrow Mission: A US Intelligence Failure During World War II”, *Intelligence and National Security*, 27., no. 2 (2012): 241–260.